

(1894—1958), Сергій Шульгин (1864—1938); 2. Історики, які займалися загальною історією, застосовуючи позитивістський метод: Степан Томашівський (1875—1930), Іван Крип'якевич (1886—1967), Мирон Кордуба (1886—1948), Микола Чубатий (1889—1975), Василь Гарасимчук (1880—1944), Н. Полонська-Василенко (1884—1977), Олександр Оглоблин (1889—1922), Дмитро Дорошенко; 3. Історики, які досліджували сучасну їм історію: Василь Кучабський (1865—1975); 4. Історики-юристи, які займалися історією держави і права та взаєминами України з іншими державами: Станіслав Дністрянський (1870—1935), Володимир Старосольський (1888—1942), Лев Окиншевич (1898—1980), Андрій Яковлів (1872—1955).

Далі йде стаття упорядників Ю. Пінчука та Л. Гриневич під назвою „Дмитро Дорошенко та його твір „Огляд української історіографії““.

У додатку „З епістолярної спадщини Д. І. Дорошенка“ вміщено листи Дмитра Дорошенка до М. М. Грінченка за 1923—1926 рр.

Немає сумніву, що нове видання „Огляду української історіографії“ буде радо сприйняте як істориками, так і всіма, хто цікавиться розвитком вітчизняної науки.

Іван БУТИЧ

Юрій Мицик. Джерела з історії Національно-визвольної війни українського народу середини XVII століття.— Дніпропетровськ: ВПОП „Дніпро”, 1996.— 262 с.

Юрій Мицик — знаний дослідник визвольних змагань українського народу під керівництвом Богдана Хмельницького. Його перу належить 140 праць, у яких порушується це питання. Пропонована увазі читачеві монографія — це своєрідний підсумок майже двадцятирічної праці дослідника. У ній розглядається весь комплекс джерел з історії Національно-визвольної війни українського народу середини XVII ст. проти колоніального гніту Речі Посполитої. У дослідженні здійснено класифікацію та систематизацію джерел періоду 1648 — середини 1654 рр., визначено повноту, репрезентативність, ступінь вірогідності кожної категорії джерел та найважливіших пам'яток. Обмежене з відомих нам причин дослідження 1654 р. утруднює аналіз кількісних показників, якими автор оперує, характеризуючи листи та універсали Богдана Хмельницького.

Монографія складається з передмови, де зроблено історіографічний огляд, та семи розділів і післямови.

У першому розділі „Головні архівні зібрання з історії національно-визвольної війни“ автор насамперед аналізує актові книги судово-адміністративних та фінансових установ Речі Посполитої, де фіксувалися події, пов'язані з визвольною війною, які зберігаються в Центральному державному історичному архіві України у Києві та Львові. Частина цих матеріалів була опублікована у другій половині XIX — на початку XX ст. Звернуто увагу на монастирські фонди і колекції, у яких зберігається чимало листів та універсалів Б. Хмельницького, інших документів про визвольні змагання. Водночас наголошується на важливих джерелах з цієї проблеми, що зберігаються в рукописних відділах бібліотек і музеїв, зок-

рема Львівської наукової бібліотеки імені В. Стефаніка НАН України та Інституту рукописів Національної наукової бібліотеки імені В. Вернадського НАН України у Києві.

Другий параграф має назву „Архівосховища Росії“. Отже, назва зобов'язувала вести мову про документальні матеріали, зосереджені в Російському державному архіві давніх актів у Москві, Санкт-Петербурзькому відділенні Інституту історії РАН, у ЦДІА Росії в Санкт-Петербурзі, Національних публічних бібліотеках у Москві та Санкт-Петербурзі, а насправді, очевидно через недогляд, тут йдеться і про документи, що зберігаються в ЦДІА Білорусі у Мінську, в архівах Польщі (у Варшаві, Кракові, Вроцлаві, Гданську, Познані, Любліні, Перемишлі), Австрії, Німеччини Швеції, Італії, зокрема у Ватиканському архіві.

Другий розділ має назву „Публікації джерел з історії національно-визвольної війни українського народу“. Тут передовсім розглядаються такі серійні видання, як „Акты Юго-Западной России“, „Акты Западной России“, „Архив Юго-Западной России“, „Жерела до історії України-Руси“ та інші вітчизняні і зарубіжні видання.

Зокрема, наголошується, що у повоєнні роки потужним центром публікації документальних матеріалів з історії України став Ватиканський архів. Важливими є й публікації донесень папських нунціїв, а також документів Конгрегації віри щодо України. Суттєвим доповненням до цих серій є двотомне видання документів, зібраних митрополитом Андреем Шептицьким.

Ще один центр публікації документів з історії України сформувався у Гарвардському університеті на чолі з Омеляном Прицаком. Під його керівництвом здійснював свої дослідження Френк Сисин (нині директор Канадського інституту українських студій Альбертського університету в Едмонтоні), а також Віктор Остапчук.

Загалом, попри всі труднощі і перепони, істориками різних країн, передусім українцями, створена ґрунтовна джерельна база для вивчення визвольних змагань під керівництвом Б. Хмельницького. До наукового вжитку залучено багатющі матеріали з архівів Києва, Львова, Москви, Санкт-Петербурга, Варшави, Кракова, Ватикана, Берліна, Відня, Стокгольма та інших великих міст світу.

„Розпорядка документація вищих джерел та церковних влад з питань внутрішньої політики“ аналізується у третьому розділі монографії. Найбільше уваги приділено характеристиці універсалів та наказів гетьманів і полковників, які розподілені за такими тематичними групами: 1. Акти військово-адміністративного характеру. 2. Акти щодо стану міст і торговельно-ремісничого населення. 3. Акти, що стверджували систему позаекономічного примусу безпосереднього виробника. Вони, у свою чергу, поділялися на підгрупи: 1) привілеї на землю й іншу нерухомість; 2) імунітетні універсали та накази, що забезпечували владу феодалів над селянами; 3) „Універсали про послушенство“; 4) універсали та накази на промисли і торгівлю; 5) комбіновані універсали. В окрему четверту групу виділено акти православних ієрархів.

Стосовно автентичности документів автор зауважує: „Універсали не завжди були автографами, за винятком хіба що підпису, але видавалися від імені гетьмана його писарями та канцеляристами, завірялися гетьманом власноручно (підписом і печаткою). Те саме можна сказати про універсали повстанських полковників. Аналогічна практика була типова не лише для апарату Української держави, але й взагалі тогочасних європейських держав. Тому поняття „оригінальний універсал“ є до певної міри умовним“ (С. 59). З таким формулюванням погодитися не можна, бо писарі, а тим більше канцеляристи, не видавали уні-

версалів і не могли їх видавати. Адже гетьман визначав зміст універсалу ще до його написання, а потім, підписуючи документ, контролював правильність його викладу. Тут, очевидно, сплутано два поняття — автограф та оригінал.

У другому параграфі третього розділу розглядаються „Грамоти, укази й пам'яті центральних та місцевих органів влади Росії“. У третьому — „Документи держав табору феодальної реакції“, тобто Речі Посполитої.

Четвертий розділ репрезентує „Матеріали дипломатичного характеру“. Цей розділ ділиться на такі параграфи: 1. Міжнародні договори й угоди (договір 1654 р.; Зборівський, Білоцерківський та інші договори й угоди Української держави; українсько-турецька угода про вільне плавання й торгівлю на Чорному морі; Зборівський польсько-кримський договір (17 серпня 1648 р.). 2. Міжнародне листування (листи Української держави; листи представників російського уряду; листи правителів Османської імперії; дипломатична кореспонденція представників Православної Церкви Балкан та Близького Сходу; листи правителів Кримського ханства; Придунайські держави та Річ Посполита; Франція; „Священна Римська імперія“; Ватикан). 3. Дипломатичні інституції. 4. Записи дипломатичних переговорів. 5. Посольські звіти і донесення.

„Матеріали станово-представницьких органів“ розглядаються у п'ятому розділі. Це, зокрема, документи 1) земських соборів 1651 та 1653 рр.; 2) документи сеймів та сеймиків Речі Посполитої.

У шостому розділі „Матеріали поточного діловодства“ аналізуються: 1. Матеріали приказного й місцевого діловодства Росії (відписки, „Расспросные речи“, чолобитні, „Доклади й виписи“). 2. Матеріали судово-адміністративних та фінансових установ Речі Посполитої, матеріали судочинства (документи міського та обцинного самоуправління, різних об'єднань міщан, урядові та приватні документи обліку й контролю нерухомого майна). 3. Військові реєстри та записні книги; присяжні (записні) книги 1654 р.; реєстри військ Речі Посполитої. 4. Епістолярні джерела.

В останньому сьомому розділі, що має назву „Наративні джерела“, подано огляд 1. Літературно-публіцистичних творів. 2. Мемуарних джерел. 3. Літописів та хронік.

У післямові Ю. Мицик констатує, що досі немає комплексних досліджень, у яких була б проаналізована дореволюційна та зарубіжна історіографія, немає й фундаментального бібліографічного покажчика літератури, присвяченої Національно-визвольній війні українського народу під проводом Б. Хмельницького. Своєрідним внеском у виконання цього завдання є вміщення в додатку „Переліку джерел з історії Національно-визвольної війни, опублікованих автором“.

Іван БУТИЧ

Сергій Леп'явко. Козацькі війни кінця XVI ст. в Україні.— Чернівці: Сіверянська думка, 1996.— 286 с.

До 400-річчя перших козацьких війн чернігівський педагог і науковець Сергій Леп'явко підготував оригінальне дослідження з історії козацтва кінця XVI ст.— одного з ключових етапів його розвитку. Саме в цей час козацтво вперше підня-